

Todistajanpsykologiasta tukea henkilötodistelun arviointiin

Lakimies
1/2024
s. 146–149

Julia Korkman

Muistin varassa – Oikeusprosessi ja totuus

Kustantamo S&S 2022. 344 sivua.

1. Oikeuspsykologisen osaamisen tarve

Oikeuspsykologia on määritelty kattokäsitteeksi, jonka alaan kuuluu lähes kaiken tyyppinen psykologisen tiedon käyttö oikeudellisissa yhteyksissä. Todistajanpsykologia voidaan määritellä oikeuspsykologian alalajiksi, joka koostuu psykologian eri osa-alueista. Todistajanpsykologia tutkii todistajan havaintojen, muistiprosessien, haastattelun ja lausuntojen luotettavuuden psykologista selvittämistä.¹

Oikeuspsykologian opinnot eivät ole perinteisesti olleet pakollinen eivätkä usein valinnainenkaan osa suomalaisten yliopistojen tarjoamaa oikeustieteen koulutusohjelmaa. Tämä on vaikuttanut osaltaan siihen, ettei oikeus- eikä todistajanpsykologiaa ole aina sovellettu tuomioistuinten yksittäisissä näyttöratkaisuissa, vaikka siitä olisi ollut merkittäväkin hyötyä. Arviolta noin kymmenen viime vuoden aikana kiinnostus oikeuspsykologiaa kohtaan näyttää lisääntyneen Suomessa tuomareiden ja muiden juristien keskuudessa. Myös mahdollisuudet osallistua oikeuspsykologian alan koulutuksiin ovat lisääntyneet, ja kursseille on ilmoittautunut jopa enemmän osallistujia kuin niille on voitu ottaa. Kiinnostuksen ja kouluttautumismahdollisuuksien lisääntyminen on ollut toivottava kehityskulku, koska ainakin lainkäytössä vähintään oikeuspsykologian perusteiden osaamista voidaan pitää välttämättömänä.

* *Teija Stanikić*, OTT, hovioikeudenneuvos, Helsingin hovioikeus.

1. Oikeus- ja todistajanpsykologian määritelmiä on esitetty myös suomalaisessa prosessi-oikeudellisessa kirjallisuudessa. Ks. edellä mainittu oikeuspsykologian määritelmä teoksesta Päivi Hirvelä, Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. WSOYpro 2006, s. 250. Paljolti toisiaan vastaavasti todistajanpsykologian ovat määritelleet Hannu Tapani Klami, Todistajanpsykologiaa juristeille, s. 127–170 teoksessa Hannu Tapani Klami (toim.), Todistelun ongelmia. Lakimiesliiton Kustannus 1995, s. 129 ja Hirvelä edellä mainitussa teoksessaan. Ks. määritelmistä kootusti Henna Marjosola, Todistajankertomuksen luotettavuus. Henkilötodistelun selvittäminen, vastaanottaminen ja arviointi oikeuspsykologisen tutkimuksen valossa. Helsingin yliopisto 2021, s. 2–3 ja Teija Stanikić, Silminnäkijätunnistamisen näyttöarvo. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2015, s. 51–52.

2. Kirjan rakenne ja käsiteltävät kokonaisuudet

Julia Korkman käsittelee kirjassaan yhdeksää eri oikeuspsykologian tutkimuskohdetta, jotka kaikki kytkeytyvät tiiviisti kirjan otsikon mukaisesti ihmisen muistin merkitykseen oikeusprosesseissa. Kirjan ensimmäinen luku toimii johdantona antaen yleiskuvan siitä, millaisissa erilaisissa yhteyksissä psykologian alalla tehtyjen muistin tutkimusten tuloksilla ja ylipäätään oikeuspsykologisella tutkimustiedolla voi olla merkitystä oikeusprosesseissa sekä elämässä yleisemmin. Esiin nostetaan muun ohella muistikuvien muokkautuvuus, mieleen palauttaminen, etäisyyksien arviointi ja kysymysten asettamisen merkitys kuulusteluissa.

Johdannon jälkeen seuraavissa luvuissa yksittäiset oikeuspsykologian tutkimusaiheet saavat kukin omat lukunsa, joissa niitä käsitellään yksityiskohtaisemmin. Lukujen aiheiksi valikoituneiden kysymysten valintaa ei ole kirjassa nimenomaisesti perusteltu, mutta lainkäytön näkökulmasta tarkasteltuna teoksessa on kattavasti edustettuina ne kysymykset, jotka tulevat useimmiten ajankohtaisiksi arvioitaessa henkilötodistelun luotettavuutta tuomioistuimissa. Samalla valittujen aiheiden voi todeta olevan sellaisia, joista on tehty laajasti kansainvälistä oikeuspsykologian tutkimusta. Kirjan eri luvuissa käsitellyn kohteina ovat muistivääritymät ja valemuistot, todistajankertomukset ja kuulustelut, niin sanotut todistajien arvioinnin sudenkuopat, lapset todistajina, silminnäkijätunnistamiset, välähdysmuistikuvat ja muistin kulttuurisidonnaisuus sekä traumat ja niiden vaikutukset muistiin. Kirja sisältää lisäksi omat jaksonsa noitavainoihin liittyvän todistelun erityispiirteistä ja lapsuuden muistojen syntymisestä, jotka eivät ole oikeusprosesseissa tapahtuvan näytön arvioinnin näkökulmasta muihin lukuihin verrattuna yhtä oleellisia, joskin yleisesti ne ovat varsin mielenkiintoisia.

3. Todistajanpsykologian merkitys oikeusprosesseissa

Lainkäytön näkökulmasta tarkasteltuna todistajanpsykologian tutkimustuloksilla on merkitystä erityisesti henkilötodistelun arvioinnissa. Kirjan lukijalle tämä ei jää epäselväksi. Kirjasta tulee kauttaaltaan esiin se, että todistajanpsykologian soveltamisessa oikeusprosesseissa on usein kysymyksessä muistin psykologian soveltaminen oikeudenkäynnissä kuultavien henkilöiden kertomuksiin ja toimintaan. Todistajanpsykologia tarjoaakin muun muassa tuomareille ja asianajajille kokemussääntöjä erityisesti todistajanlausuntojen luotettavuuden punnitsemiseksi. Kussakin kirjan luvussa tuodaan esiin kutakin aihetta koskevia todistajanpsykologisen kokeellisen tutkimuksen tuloksia.

Yksittäisten aihekokonaisuuksien lisäksi luvut antavat yhdessä kattavan kokonaiskuvan siitä, kuinka paljon oikeuspsykologian kokeellisten tutkimustulosten tunteminen ja soveltaminen antavat tietoa näytön arviointiin sekä sitä helpottamaan ja tukemaan että estämään arvioijaa lankeamasta niin sanottuihin todistelun arvioinnin sudenkuoppiin ja jopa tekemästä virheellisiä päätelmiä ja ratkaisuja. Ovathan todistajanpsykologiset tutkimustulokset ääritapauksissa osoittaneet virheellisiksi sellaisia käsityksiä, joiden varassa näytön arviointia on vakiintuneesti suoritettu.

Kirjassa nostetaan aiheellisesti esiin myös se, ettei todistajanpsykologian käyttöarvo rajoitu vain näytön arviointiin. Todistajanpsykologian osaamiselle on tarvetta myös esimerkiksi rikosten esitutkinnassa, mitä kuvataan erityisesti kirjan kuulusteluja koskevassa luvussa.

4. Aiheen käsittelytapa

Oikeuspsykologinen tutkimustieto on toisen tieteenalan tuottamaa ja juristeille tyypillisesti vieraisiin tutkimusmetodeihin ja terminologiaan pohjautuvaa tietoa, jonka ymmärtämiseen ja soveltamiseen liittyy useita ongelmakohtia. Valtaosa oikeuspsykologian tutkimuksesta on lisäksi tehty ulkomailla ja tutkimuskirjallisuus on vieraskielistä, mikä vaikuttaa osaltaan siihen, että olennaisten tutkimustulosten löytäminen on työlästä ja jopa mahdotonta.²

Oikeuspsykologian tutkimustulosten omaksuminen voikin yleisesti näyttäytyä juristille vaikeana, mutta tuota ongelmaa Korkmanin teos onnistuu taitavasti väistämään. Aiheiden käsittely toteutetaan kansainväliselle oikeuspsykologiselle tutkimuskirjallisuudelle tyypillisellä tavalla esimerkkejä käyttämällä, mikä on käsittelytapana lukijaystävällinen. Psykologian tutkimustulokset esitetään helposti ymmärrettävässä muodossa upotettuina todellisiin oikeustapauksiin, mikä on helppolukuisuuden lisäksi kaikessa värikkyydessään lukijan mielenkiintoa ylläpitävää. Esimerkiksi muistikuvien vääristymistä käsitellään vuonna 2017 Tukholman Drottningatanilla tapahtuneen terroriteon kautta, kuulusteluja taas käyttämällä esimerkkinä Ilolassa vuonna 2014 tapahtunutta henkirikosta. Esimerkkien ansiosta teos on erittäin konkreettinen siitä huolimatta, että se sisältää paljon kokeellisia tutkimustuloksia. Korkman ansaitsee erityisen kiitok-

2. Oikeuspsykologian tutkimuksella on vahvat kansainväliset juuret erityisesti angloamerikkalaisissa maissa, joissa tutkimustoiminta on ollut jo useiden vuosikymmenien ajan aktiivista ja aiheiltaan monipuolista. Laadukasta oikeuspsykologian tutkimusta on tehty ja tehdään myös Suomessa aktiivisesti oikeuspsykologien toimesta. Siitä huolimatta, ettei oikeuspsykologia ole saanut suurta roolia suomalaisissa juristiopinnoissa, tutkimusta on tehty Suomessa jonkin verran myös oikeustieteen alalla.

sen siitä, että oikeus- ja todistajanpsykologisen tutkimuksen kansainvälisestä painotuksesta huolimatta käsittely kytketään tiiviisti pohjoismaisiin ja suomalaisiin oikeusprosesseihin. Esimerkkitaapauksissa on mukana useita ruotsalaisia oikeustapauksia. Suomalaisten tapausten käyttäminen esimerkkeinä painottuu korkeimman oikeuden viime vuosina antamiin näytön arviointia koskeviin ennakkoratkaisuihin. Käsitellyiksi tulevat esimerkiksi näytön arviointia seksuaalirikoksissa koskevat ennakkoratkaisut 2013:96 ja 2014:48 sekä lapsen kertomuksen luotettavuuden arvioinnin osalta ennakkoratkaisu 2021:5. Kyseisten viittausten avulla oikeuspsykologian soveltamisen tärkeys myös suomalaisissa prosesseissa tulee hyvin esiin.

Aihe käsittelytapa on muutoinkin monipuolinen. Käsitelyssä on tuotu esiin oikeuspsykologian tutkimuksen historiaa unohtamatta mainita muistin tutkimuksen klassikoita. Mainituiksi tulevat myös 1500-luvulta peräisin olevat Olaus Petrin tuomarinohjeet, joista on havaittu löytyvän inhimillisen käyttäytymisen ymmärrystä ja oikeuspsykologiaa. Kirja ei sisällä liikaa psykologian erikoissanastoa. Kirjassa tuodaan lisäksi esiin ajatuksia rikosprosessin kehittämistä Suomessa oikeuspsykologian näkökulmasta. Se sisältää myös paljon Korkmanin omia ammatillisia ja henkilökohtaisia pohdintoja, joissa näkyy hänen laaja tieteellinen sekä ammatillinen asiantuntemuksensa ja kokemuksensa.

5. Lopuksi

Lisääntyneistä koulutusmahdollisuuksista huolimatta oikeuspsykologian osaamisen kehittämiselle juristien keskuudessa on edelleen tarvetta. Kokonaisuudessaan kirja auttaa ymmärtämään oikeuspsykologisen tiedon merkitystä oikeusprosesseissa, joissa annetaan tyypillisesti paljon merkitystä ihmisen muistille. Kirjaa voi suositella kaikille oikeuspsykologiasta kiinnostuneille riippumatta koulutustaustasta. Lukemista voi suositella erityisesti kaikille niille, jotka ovat työelämässään tekemisissä henkilötodistelun luotettavuuden arviointiin liittyvien kysymysten kanssa. Kirjan lukeminen on tieteelliseen tutkimuskirjallisuuden perehtymisen sijasta kevyempi tapa oikeuspsykologiaan tutustumiselle. Esimerkiksi lähdeviittauksia tieteelliseen kirjallisuuteen kirjassa ei ole, mutta kirjan lopusta löytyy listaus kutakin kirjassa käsiteltyä oikeuspsykologian tutkimusaihetta koskevasta kirjallisuudesta. Listausta on erittäin hyödyllinen lukijalle, joka etsii lisätietoa tietystä kirjassa käsitellystä aiheesta. Kirjassa tehdyt huomiot siitä, kuinka oikeuspsykologian tutkimustuloksia voitaisiin hyödyntää oikeusprosesseissa tulevaisuudessa, ansaitsevat jatkokeskustelua.

Teija Stanikić